

MOLNÁR LÁSZLÓ

A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEM ORVOSTUDOMÁNYI KARÁNAK TÖRTÉNETE 1872–1945

A tanulmány célja, hogy bemutassa a budapesti tudományegyetem Orvostudományi Karának történetét 1872-től kezdve egészen 1945-ig. A tanulmányi rendszer korszerűsítésnek bemutatása után rátérünk az infrastruktúra bővítésére, elsősorban a klinikák rendszerének kiépítésére. Az egyetem nagy hangsúlyt fektetett a személyi állomány fejlesztésére, létrejött a „pesti orvosi iskola”, új tanszékeket hoztak létre (pl. közegészségügy), nagy tantárgyakból párhuzamos tanszékeket hoztak létre, jelentősen növekedett a hallgatói létszám. Az első világháborúban tanárok és diákok is vállaltak frontszolgálatot. Az országban állandósult az orvoshiány, ezt a női hallgatók felvételével próbálták ellensúlyozni. A háború után a frontról visszatérő hallgatók, illetve a pozsonyi és kolozsvári menekült egyetemek hallgatóinak elhelyezése okozott nehézséget. A numerus clausus a nők és az alkalmatlan hallgatók létszámának csökkentését érte el. Az 1929-es gazdasági válság komoly megszorításokat hozott, ami a létszámcsökkenésben és tanszékek bezárásában mutatkozott meg. A két világháború közötti időszak mégis sikeres volt, mert nemzetközileg elismert iskolák működtek itt. Ebben az időszakban jöttek létre az egyetemi bajtársi szövetségek is. A második világháború alatt részben kiürítették a klinika telepeket és vidékre költöztették azokat. Budapest ostromát az egyetemi épületek, a diákság és a tanárok is megsínylelték.

Kulcsszavak: orvosi kar, klinikák, pesti orvosi iskola, numerus clausus, bajtársi szövetségek, Budapest ostroma

THE HISTORY OF THE MEDICAL SCHOOL OF THE UNIVERSITY OF SCIENCE OF BUDAPEST FROM 1872 TILL 1945. This study aims to give an overview of the history of the Medical School of the University of Science of Budapest from 1872 till 1945. After presenting the modernization of the study system it turns to the development of the infrastructure, above all to the establishment of new clinics. The university found important to develop the staff. The Medical School of Pest was created, new departments were established (for example public health care), parallel departments in relation to the major disciplines were created, the number of students increased significantly. In the World War I teachers and students served on the front. There was a short of medical doctors, that is why female students could enrol to the Medical School, too. After the war, it was difficult to provide place for students returning from the front, and for students from Pozsony (Bratislava) and Kolozsvár (Cluj). The law on numerus clausus resulted in a decrease in the number of female students and incompetent students. The economic crisis in 1929 brought about austerity measures, this caused layoff and led to the closure of departments. Nevertheless, the interbellum was a successful period, as internationally recognized schools operated here. In this period comrade associations were founded. In World War II the clinics were partly emptied and moved to the countryside. The siege of Budapest adversely affected the buildings, students and teachers.

Keywords: Medical School, Clinique's, Medical School of Pest, numerus clausus, comrade associations, the siege of Budapest

Az 1870-es évektől kezdődően az egyetemi orvoskar életében mélyreható változások, korszerűsítések indultak el úgy a tanulmányi rendszer, mint a létesítmények vonatkozásában. Az idejét múlt sebészmeister képző tanintézeteket 1871-ben egy császári rendelettel Lembergben, Olmützben és Salzburgban is megszüntették. A kolozsvárral azonban kivételt tettek, mert ennek továbbfejlesztésével hozták létre 1872-ben a második magyar egyetemet, Ferenc József Tudományegyetem néven. A kolozsvári egyetem ettől kezdve fontos szerepet játszott a pesti orvoskar életében is.

A tanulmányi rendszer korszerűsítése

1872-ben Pesten is megszüntették a sebészmeisterek képzését és feloszlatták céhüket is.¹ Noha korábban is létezett a sebészdoktori fokozat, de csak azoknak volt elérhető, akik elvégezték az orvostudományi szakot is. Tanáraink közül ilyen volt pl. Balassa János vagy később Hőgyes Endre is. A két szak egyesítésével lényegében megtörtént a sebészet egyenjogúsítása a belgyógyászattal. Az 1875-ös orvoskari szigorlati szabályrendelet, mely az 1872-es bécsi mintájára jött létre, a tanszabadság és az autonómia biztosítása mellett lefektette az új, egyetemes orvostudományi szigorlati rendet is. Az egyetemes orvostudományi cím alatt az orvosi és sebészi szakok egyesített volta értendő.

A meghirdetett tanszabadság elvét azonban az orvoskarokon a képzés sajátosságaihoz illeszkedve nem lehetett olyan mértékben alkalmazni, mint pl. a bölcsészeti karokon. Természetesen ezzel állt összhangban a szigorlatok rendje is. Az elméleti képzés öt éve alatt kellett teljesíteni a természetrajzi elővizsgálatokat (ásványtan, földtan, növény- és állattan) a 2. félév végén, az előszigorlatokat (kémia, természettan, leíró bonctan és élettan) pedig a 4. félév végén. A hatodik, ún. szigorlati évben következett a három szigorlat. Az I. szigorlat bonctani és élettani gyakorlati vizsgát, valamint elméleti és gyakorlati vizsgát tartalmazott kórbonctanból és gyógyszerstanból. A II. szigorlat belgyógyászati, sebészi, szemészeti és szülészeti gyakorlati vizsgákat, a III. pedig belgyógyászati, sebészi, törvényszéki orvostani és közegészségtani szóbeli vizsgákat tartalmazott.

1902-ben módosult a fenti rendszer, amennyiben megszűntek az elővizsgálatok, de megmaradtak az előszigorlatok. A IV. félév végén az I. szigorlat tartalmazta az alapozó tárgyakat: bonctan, élettan, fizika és kémia. A tíz féléves elméleti képzés végén a II. szigorlat tárgyai a kórbonctan, gyógyszerstan, általános kórtan, törvényszéki orvostan és a közegészségtan voltak. A III. szigorlat a négy fő klinikai tárgy mellett (belgyógyászat, sebészet, szemészet, szülészet és nőgyógyászat) három speciális tárgyból (elmekórtan, gyermekgyógyászat, bőr- és nemi kórtan) állt, utóbbiakból egyet kellett választani.

¹ A sebészmeisteri képzés fenntartása csak addig volt indokolt, míg az ország területén az igényekhez képest elenyészően kevés orvos működött. Számuk növekedésével a század közepétől a sebészek iránti igény, így a szakra iratkozók száma is csökkenni kezdett, míg az 1870-es évek elejére a szak szinte el is sorvadt.

A hatodik évben bevezették a kötelező kórházi gyakorlatot, ami arra feljogosított intézményekben volt kitölthető.²

1859 után 1892-ben újra szabályozták a gyógyszerészképzést. Az egyetemre lépés előfeltétele a gyógyszerész gyakornoki idő kitöltése és a sikeres gyakornoki vizsga letétele volt. Az egyetemen az I. évet a bölcsészeti, a II. évet az orvosi karon kellett elvégezni. Az orvoskaron közegészségtant, analitikai kémiát (gyakorlatokkal), gyógyszerészi kémiát (gyakorlatokkal) és gyógyszerismereti gyakorlatokat végeztek, illetve hallgattak. Három elővizsgálat és két szigorlat teljesítése után kaphattak gyógyszerészmesteri oklevelet. Az érettségivel is rendelkező gyógyszerészmesterek szerezhettek gyógyszerészdoktori fokozatot, ha még egy évet töltöttek az egyetemen és doktori értekezést írtak. A doktori fokozat feltételeit négy évvel később szigorították. 1914-ben újra módosult a gyógyszerészképzés.³ Az egyetemi tanulmányok előfeltétele továbbra is a gyógyszerészgyakornoki vizsga letétele volt. A képzés is a bölcsészeti és orvosi karokon zajlott, de a gyógyszerész-tár vezetésére feljogosító, ún. approbációs vizsgát az utóbbin tették le. A doktori fokozathoz ezentúl további két évet kellett teljesíteni, valamint az értekezés benyújtása mellett szigorlatot is tenni.

A tannyelv tekintetében az 1868. évi XLIV. tc. 19. §-a mondta ki, hogy az egyetem előadási nyelve a magyar. Ugyan a magyarul nem értő sebészhallgatók számára rövid ideig még megmaradt a német nyelvű képzés, de az 1872-es tanulmányi reform eltörölte a sebészmesteri kurzust, így ettől kezdve ténylegesen a magyar vált az egyetlen oktatási nyelvvé a karon. Részben ezért, részben pedig a bécsi orvoskar színvonala miatt továbbra is számos magyarországi születésű hallgató járt Bécsbe, a birodalmon kívüli idegen ajkú hallgatók viszont elmaradtak Pestről.

Az Orvostudományi Kar kiépítése

A pesti orvoskaron a kiegyezés idején már egyenesen tarthatatlan állapotok uralkodtak a szűkös és alkalmatlan elhelyezés miatt. A kar már 1848-ban megfogalmazta, hogy építkezésekkel kell megoldani a helyzetet. Elvi akadály nem merült fel a kormányzat részéről, de pénz és főleg időhiány miatt a tervekből ekkor még semmi sem lett. Kedvező változásra csak a kiegyezés után került sor. Az 1868-ban felállított kormányzati tanácsadó szerv, az Országos Közegészségi Tanács, melynek a kar legtekintélyesebb tanárai is tagjai voltak, közvetítette az igényeket a kormányzat felé. A szükséges új klinikai telepről az országgyűlés is tárgyalt. Hosszas viták után a mai Üllői út, Szentkirályi, Baross

² 11843/1902. VKM rendelet. NÁDUDVARI GYÖRÝ Tibor, *Az Orvostudományi Kar története 1770–1935*, (Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1936), 704. A rendszert újrarendszérű szigorlati rendnek hívták.

³ A VKM rendelet csak 1915. szept. 20-án jelent meg 112745/1914. szám alatt. GYÖRÝ, *Az Orvostudományi...*, 741.

és Mária utcák övezte területre esett a választás, amit az állam fokozatosan felvásárolt az orvoskari klinikai telep céljára. Az így kialakított területen először az I. sz. Sebészeti Klinika felépítésének láttak neki. Az építész, Kolbenheyer Ferenc tervei időben elkészültek, ám pénzhiány miatt a kivitelezés elég döcögösen indult. Ezzel párhuzamosan folyt az élettani épület megvalósítása az akkori Esterházy (ma Puskin) utcában, a később Trefort-kertnek nevezett telepen.⁴ Ezt az egységet Skalnitzky Antal tervezte az élettan akkori tanára, Jendrassik Jenő által megfogalmazott igények szerint.

Ebben az időben a munkák jó ütemben haladtak előre, az épületek egyre-másra készültek el. A fentebb említett bonctani után a kiszolgáló egység, vagyis a klinikai főző- és mosókonyha a kazánházzal a telep közepén. Ide csatlakozott nem sokkal később a Gazdasági Hivatal épülete a szolgálatásokkal. 1880 szeptemberében átadták a sebészeti klinika ikerpárját, Korányi Frigyes II. sz. Belgyógyászati Klinikáját a telep Üllői úti oldalának északi felén. A két szárny közötti központi traktus felépítéséről és a kapcsolatos költségek előteremtéséről, ahogy a többi épület esetében is, külön törvény intézkedett (1881. évi XX. tc. /IV.12./ a budapesti egyetem orvoskari épületeinek folytatólagos kiépítéséről). Itt kapott helyet a kari adminisztráció és a kari könyvtár, valamint több tanszék, jóllehet egy részük csak ideiglenes jelleggel addig, amíg a végleges otthonul szánt új épülete el nem készül.

Közben a telep Szentkirályi utcai oldalán is folytak a munkák, ahol Wagner János I. sz. Belklinikája épült.⁵ Ez a beruházás az 1883/84-es tanévre készült el. Az új építések mellett azonban kénytelenek voltak rövidtávon kevésbé költséges megoldásokhoz is folyamodni, mivel a rendelkezésre álló források korlátozottak voltak.

1885-ben megkezdődtek a tervezett harmadik, méretét tekintve legkisebb telep munkálatai az Üllői út távolabbi, a Fűvészkerttel szemben fekvő részén. Itt helyezték el a Törvényszéki Orvostani Intézetet, melyet a tanszékvezető Ajtai Kovách Sándor elképzelései szerint Hauszmann Alajos tervezett.

1895 novemberében a kar újra foglalkozott a további tanszékek, az ún. „klinikai pótosztályok” elhelyezésével. A tervezett második klinikai telepet ekkor még a meglévővel szemben fekvő dohánygyári telekre képzeltek el, ami összesen 6 hold területet jelentett az Üllői úttól egészen a Soroksári (ma Ráday) utcáig terjedően. Itt helyezték volna el a „klinikai pótosztályokat” pavilonos rendszerben, összesen 700 ágy kapacitással. Ennek teljes költsége a telek kisajátításokkal együtt kb. 5 millió forintba rúgott volna. A költségek láttán Tauffer Vilmos ellenjavaslatot tett a fűvészkert igénybevételét ajánlva, mint lényegesen olcsóbb és alkalmasabb megoldást. 28,5 holdas területe sokszorosa volt a dohánygyári teleknek, azonkívül fizetni sem kellett érte, hiszen egyetemi tulajdonban volt. Ez a változat győzött. 1911-ig a fűvészkertnek mintegy 70%-a került

⁴ Eredetileg itt helyezték el a Műegyetemet, majd amikor ez számukra elégtelennek bizonyult és átköltöztek mai, budai telephelyükre, helyüket a tudományegyetem bölcsészka foglalta el.

⁵ A két párhuzamos belgyógyászati tanszék Wagner halála után cserélt egymással számozást, Korányi Frigyes közbenjárására.

át az Orvoskarhoz, így a VKM már 1906 elején elhatározta, hogy máshová telepíti a fűvészkertet. Ez a terv azonban végül nem valósult meg.

A millenniumig eltelt 23 év alatt 10 épület készült el, az azutáni 15 évben 14 épület, további 3 a millennium idején volt épülőfélben. A program tehát érezhetően felgyorsult, a súlypont ekkor már a külső telepre esett. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az elhunyt Markusovszky helyét és szerepét már Tóth Lajos államtitkár vette át, aki elődje szellemében és lelkesedésével dolgozott tovább a budapesti orvoskar kiépítésén. Ez utóbbi kiépítésében a sort a már említett szülészeti elkülönítő pavilon nyitotta, majd 1898-ra elkészült a Tauffer Vilmos professzor elképzelt, 130 beteg befogadására alkalmas II. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika méltóságteljes épülete Kauszer József tervei nyomán. Közben befejeződtek az új anatómiai épület munkálatai, így 1898-ban megtörténhetett a régen várt áttelepülés a minden tekintetben modern, új otthonba. A tervezés előtti nyugati tanulmányút itt sem maradhatott el, noha Miháلكovics Géza előtte is sokat forgolódott külföldi intézetekben, ahová ezúttal az építész is magával vitte. A hallgatókat 200 fős előadóban tudták fogadni, a berendezéshez hideg-meleg folyóvízhálózat, a szagokat gyorsan eltávolító elmés szellőztetőrendszer, valamint 25 tűzcsap tartozott. Ez utóbbira a tetemek tartósításához használt, nagy mennyiségben tárolt alkohol és benzin miatt volt szükség.

1904. január 1-jén kapta meg az egyetem a Rákos (ma Högyes Endre) utca 7–9. sz. alatti épületet, ahol a Pasteur Intézet és 100 ágyas kórháza mellett helyet kapott az Általános Kísérleti és Kórtani Intézet és a Bakteriológiai Intézet is.

A fejlesztési program a végén gyorsult fel igazán. 1908-ra készült el a belső telep utolsó darabja, az I. sz. Szemészeti Klinika Mária utcai otthona, Korb Flóris és Giergl Kálmán közös munkája.⁶ Pontosan két év alatt, 1908. novemberre épült fel a száz ágyas, majd 4000 m² alapterületű Elmekórtani Klinika Moravcsik Ernő Emil professzor elképzeltései, valamint Korb és Giergl tervei alapján. Ezzel nagyjából párhuzamosan épült a telek átellenes, Ludoviceum (ma Korányi Sándor) utcai oldalán a II. sz. Belklinika, mely a II. sz. Szemészetnek szinte ikerépülete. Mindkettő 1910-re fejeződött be. Ugyanekkor lett kész az Urológiai Klinika mai épülete is, a telep fűvészkerti oldalán, amit akkor a III. sz. Belklinika lakott be.

1909-re készült el a külső telepen az I. sz. Sebészet új, a korábbinál jóval tágasabb épülete, ugyancsak Korb és Giergl tervei szerint. Az épület újdonsága volt a tetőteraszok kiképzése, melyeket az uralkodó szélirány figyelembevételével alakítottak ki. Ide vitték fel levegőztetni a járóképtelen betegeket. A kiköltöző sebészet helyét a Bőrclinika foglalta el az Üllői út 26-ban. 1909. február 14-én nyitották meg a Stomatológiai Klinika épületét a Mária utcában, mely a Pál utcai fiúk nevezetes grundjával átellenben létesült. A teljes program a külső telepen zárult le, a Központi Mosoda 1911-es felépítésével.

⁶ A fejlesztésnek ebben a szakaszában a legtöbb épületet ők tervezték. Korb számos szép épülethez adta még nevét és szaktudását, így pl. a budapesti New York palotához vagy a Zeneakadémiához. A két háború között a szegedi egyetem kiépítésében is komoly szerepet játszott.

A 39 év alatt megvalósított program 25 millió korona összköltséggel járt, eredményeként pedig egy minden tekintetben a kor színvonalán álló, jól kiépített orvos- és gyógyszerészképző intézmény jött létre, mely kiállta az összehasonlítást nyugat-európai társaival. Külön szerencsés volt, hogy a program lezárására még a világháborút megelőzően került sor, hiszen 1914 után erre aligha lett volna elegendő forrás, ahogy azt a pozsonyi és a debreceni egyetemek sorsa példázza. A budapesti Orvoskar tehát ezzel lényegében készen állt. Ez az egyik magyarázata annak, hogy a két háború közötti időszak felsőoktatás-politikájában a budapesti egyetem háttérbe szorult az embriónális állapotú három vidéki egyetem mögött, ráadásul utóbbiak kiépítését a monarchiabeli időkhöz képest sokkal szerényebb anyagi lehetőségek között kellett megoldani.

Az oktatói kar és a hallgatóság

A létesítmények mellett különös gondot fordítottak a személyi állomány fejlesztésére is. A korábbi fejezetben már említett, Balassa, Markusovszky és Semmelweis körül kialakult „pesti orvosi iskola” meghatározó volt az oktatói utánpótlás nevelésében, de más egészségüggyel és tudománypolitikával kapcsolatos kérdésekben is. Bár az alapítók közül csak Markusovszky élte meg a kiegyezés utáni nagy feladatokat, az ő és Balogh Kálmán körül kialakult társaság, az ún. Marchal-társaság nagy hatással volt az utánpótlás mellett a kar egyéb ügyeire is.⁷ A kiválasztott fiatal szakembereket állami ösztöndíjjal hosszabb külföldi tanulmányútra küldték, leggyakrabban német és francia intézményekbe, majd hazatérésük után hamarosan tanszéket kaptak, általában először Kolozsvárott, majd pályájuk zenitjén Budapesten.

Idézzünk fel néhányat a hosszú korszak tanáregyéniségei közül. Az élettan a cseh származású kitűnő Czermák Jánossal vált korszerű tudománnyá az orvoskaron. Őt Jendrassik Jenő követte, aki a magyar fiziológiai iskola megalapítását tűzte maga elé. Fia, a „magyar Charcot”-nak is nevezett Jendrassik Ernő az idegyógyászat hazai megalapozója volt. Alapvető megállapításokat tett az örökölhető idegbetegségekkkel, illetve a Basedow-kór kóroktanával kapcsolatban. A Schöpf-Merei Ágost és Sauer Ignác művét folytató Korányi Frigyes kezdte meg a korszerű alapokon álló magyar belgyógyászati iskola kiépítését. Munkássága során többek között vezető szerepet játszott a tuberkulózis elleni küzdelemben. Ő kezdeményezte a Budakeszin települt Erzsébet Királyné (tbc) Szanatórium létesítését (1901), melyet később róla neveztek el. Munkáját fia, Sándor vitte tovább, aki az elsők között alkalmazott fizikai-kémiai módszereket az orvoslásban, alapvető kutatásokat végzett a vesebetegségek terén. Az akkoriban népbetegségnek számító tbc-t édesapjával ellentétben már nem csupán kórházi kérdésként, hanem

⁷ A szombatonként összeülő asztaltársaság a nevét akkor kapta, amikor székhelyét a Nemzeti Casinóba tette át. Ennek volt bérlője a francia földről idetelepült id. Marchal József vendéglős, a magyar gasztronómia történetének jelentős alakja. Említi Győry, *Az Orvostudományi...*, 638.

társadalmi problémaként fogta fel, melynek megoldása túlnyúlik az orvosi szakma hatáskörén.

Lenhossék József a funkcionális anatómia iskolateremtő alakja volt, de meghatározó kutatásokat végzett a fizikai antropológia terén is. Komoly eredményeket ért el a központi idegrendszer bonctani leírása terén. Fia, az ugyancsak anatómus Lenhossék Mihály az idegrendszer finomabb szerkezetének kutatásával kivívta Nobel-díjas kollégája, Santiago Ramón y Cajal elismerését, aki társának tekintette a neuron-tan megalkotásában. A magyar anatómia első nemzetközi hírnevű képviselőjét tisztelhetjük benne. A pathológia terén Genersich Antalt lehet kiemelni, aki a korszakban tipikusnak mondható tanári karriert futott be. Kutatásai főként az emberi és a szarvasmarha tuberkulózis elkülönítésével, a tuberkulózis, a szifilisz, a leukémia kórbonctanával, a torzképződéssel, kőképződéssel, trichinózissal kapcsolatosak.

Az elsők között kapott Budapesten tanszéket a közegészségtan (1874), a kiváló bakteriológus Fodor Józseffel az élén, aki nemcsak meghonosítója volt a közegészségügyi szervezésnek, de nemzetközileg is e tudományág megalapozójának tekintik. 1885-ben az ő javaslatai alapján lépett életbe az iskolaorvosi és egészség-tanári intézmény. A világon elsőként dolgozta ki egy országos közegészségügyi intézet, illetve egy kapcsolódó területi közegészségügyi-járványügyi hálózat tervét. A vér baktériumölő hatásának kimutatásával az immunológia egyik úttörőjének is számít. Budapest nagyvárossá fejlődésében is komoly szerepet játszott számos gyakorlati közegészségügyi kérdés megoldásával. A főváros köztéri szoborral róttá le háláját alig néhány évvel Fodor halála után.

A sebész Dollinger Gyula az ortopédia, míg Tauffer Vilmos a műtétes nőgyógyászat és szülészeti egyik megalapítója volt. Dollinger külföldön is elismert szaktekineténynek számított. Nevéhez fűződik az Országos Rákbizottság megalakítása (1902), az önkéntes ápolónői intézmény megszervezése (a Vöröskereszten belül) és az első magyarországi epekőműtét. Tauffernek jelentős érdemei vannak a korszerű szülészeti és nőgyógyászati műtétek, a császármetszés, a transvaginális méhrákműtét, és a sugaras méhrákkezelés meghonosítása terén. Elsőként végezte a sérült uréter varrását Magyarországon, illetve epehólyagműtétet és vesekiirtást. Megteremtette az operatív nőgyógyászatot hazánkban, kiterjedt iskolát alapított. Megreformálta a szülésznőképzést, kidolgozta a szülészeti rendtartást, amelyet 1928-ban vezettek be. Semmelweis hatására Pesten indult meg először a műtéti fertőzések tudatos prevenciója. A modern sebészetet meghonosító Lumniczer Sándor a plasztikai sebészet hazai megalapozója, az elsők között méltatta Semmelweis felfedezését és kezdeményezte a Lister-féle antiszeptikus sebkezelés bevezetését.

Az iskolateremtő Schulek Vilmos, valamint tanítványai, Grósz Emil és Imre József munkássága nyomán ebben az időben vált Európa-hírűvé a magyar szemészet. Schulek különböző sebészeti eljárások tökéletesítése mellett szerkesztett ibolyántúli sugárzás ellen védő szemüveget is. Grósz Emil behatóan vizsgálta a degeneratív szemlencselváltozás (*cataracta*), a glaukóma, a szivárványhártya- (*iritis*) és a szaruhártya-gyulladás (*keratitis*), a retinaleválás (*ablatio retinae*), a retinadaganat (*glioma retinae*), a tábeszes

látóideg-sorvadás (*tabes optica*), a pangásos pupilla, az üvegtestgyulladás (*hyalitis*) kórtanát, de foglalkozott a kancsalság és a vakság patológiájával is. Több szemészeti műtéti eljárást dolgozott ki, világszerte elterjedt az öregkori szürke hályog általa bevezetett sebészeti kezelése.

A gyermekgyógyászatban a tanszékalapító id. Bókai János és fia, ifj. Bókay János, valamint Kopits Jenő, a csípőficam nemzetközi szakértője említendő. Bókai a „pesti orvosi iskola” alapítóinak egyike volt, a himlőjárványok megelőzésében szerzett érdemeket. Fia, ifj. Bókay János vezette be Magyarországon a sokáig rettegett torokgyík (*difteria*) intubációs kezelését, majd szérumgyógyítását. Közreműködött a járványos gyermekbénulás (Heine-Medin-kór vagy *poliomyelitis*) kórtanának tisztázásában. Jelentős szervező tevékenységet fejtett ki a gyermekek kórházi ellátása és a társadalmi csecsemővédelem, így a védőnőképzés terén.

A hazai Pasteur Intézet első igazgatója, Hőgyes Endre alapozta meg Bárány Róbert későbbi Nobel-díjas felfedezését a saját szerkesztésű hallásvizsgáló készülékével. Munkásságának kimagasló eredménye a veszettség elleni Pasteur-féle védőoltás bevezetése, illetve az oltóanyag továbbfejlesztése, melynek előállítási eljárása világszerte elterjedt.

A stomatológiában Árkövy József, a gyógyszeratanban Balogh Kálmán voltak kiemelkedők. Balogh igen hatékony szakmapolitikai szervező munkája mellett elsőként végzett hazánkban bakteriológiai kutatásokat (*anthrax*, *pneumonia* kórokozói). 1907-ben kapott önálló intézetet a radiológia, annak hazai megalapozójával, Alexander Bélával az élén. Neki köszönhető, hogy az orvosi radiológia külön diszciplínaként kapott létjogosultságot az egyetemen. E korántsem teljes és csak vázlatos felsorolás után vessünk egy pillantást a tanszékek gyarapodására.

A hallgatók számának gyors növekedése indokolta az ún. „nagy” tantárgyakból további párhuzamos tanszékek létrehozását. Az orvostudomány fentebb már említett gyors specializációját a kar igyekezett követni, ami legjobban az újonnan alapított tanszékekben érhető tetten. Az I. világháborúig 29 új tanszék létesült. Bár nem tekintjük tanszéknek, de itt kell megemlíteni az egyetem keretein belül felállított Pasteur Intézetet (1890). A diákjóléti intézkedésekhez vezet át az ún. egyetemi Kórház-egylet 1891-es megalapítása, mely a szemész Schulek Vilmos alapítványának volt köszönhető. Az egyetemi tanács az 1900/01. tanévben adott engedélyt, hogy az egylet kórházat és üdülőházat létesítsen. Ennek nyomán 1904 októberében nyílt meg a kórház a belső klinikai teleppel szomszédos Pál utcában.⁸ Hasonlóképpen elhúzódott az egyetemi gyógyszerár felállítás, melynek ötlete 1897. november végén vetődött fel először, de csak 10 év múlva vált valóra. A klinikák szükségletét fedező gyógyszerbeszerzéseket a korábbinál olcsóbban végző saját intézmény 1907. május 1-jén kezdhette meg munkáját Matolcsy Miklós tanársegéd vezetésével.⁹

⁸ Uo., 674.

⁹ Uo., 706.

Korszakunkban szembetűnően emelkedett a hallgatók száma. Az 1860-as években 4-500 között mozgott, az 1880-as évekre meghaladta az 1000 főt, 1912/13-ban már 2823 hallgató iratkozott be, és közülük csak 81 volt rendkívüli hallgató. A növekedést jól szemlélteti a kiadott orvosi (és sebészmeisteri) oklevelek aránya. Az 1770 és 1872 közötti bő évszázad során 7803 ilyen oklevelet bocsátott ki az orvosi kar, míg az 1872-től 1918 végéig eltelt 46 évben majdnem ugyanennyit, 7295 darabot. A gyógyszerész szakon ennél is látványosabb a különbség, mivel 1770–1872 között 2762, 1872–1918 között viszont ennél jóval több, 4049 oklevelet adtak ki.

A gyorsan fejlődő, nagyterületű és növekvő népességű ország igényeit azonban a két tudományegyetem – a megvalósított beruházások ellenére – sem tudta kielégíteni.

A világháború

A kar 1848-ban egyszer már átélt háborús viszonyokat, de az 1914-ben kezdődött háború okozta változások jelentősen különböztek a korábbitól. A szabadságharc alatt egy tanév lényegében elmaradt, a világháborúban csak két hét szünetet tartottak 1917 telén. A hadseregnek, illetve a behívások miatt a hátországnak is hirtelen megnőtt az igénye az egészségügyi szakemberek iránt, aminek egyre nehezebb volt eleget tenni, mivel a kar teljesítőképessége eközben jelentősen csökkent. Mindjárt az első háborús tanévben 218 főt hívtak be az összesen 293 fős tanszéki segédszemélyzetből.¹⁰ Az 1914 szeptemberében közzétett dékáni felhívásra, mely ápolói és kisegítő orvosi szolgálatra kért önkénteseket, több mint 600 hallgató jelentkezett. Kezdetben csak felsőbb évesekből, de 1915 februárjában már minden évfolyamból hívtak be hallgatókat népfelkelői szolgálatra. A háború előtti csaknem 3000 fős hallgatószám az 1916/17. tanévre 1554 főre apadt. Az 1914-ben beiratkozott 150 gyógyszerészhallgatóból 1915 februárjára csak 53 maradt. A bevonult férfit hallgatók helyét fokozatosan nők foglalták el.

Az I. és II. sz. Sebészeti Klinika tanárai, Dollinger Gyula és Kuzmik Pál önkéntesként jelentkeztek harctéri szolgálatra. Liebermann Leó és Preisz Hugó tanárok szintén önként jelentkeztek járványveszély megelőzésére szolgáló mozgó tábori laboratóriumok vezetésére. 16 klinika 1500 ágyát sebtében 2000-re szaporították, melynek felét a hadseregnek tartották fenn. A bevonult hallgatóknak igyekeztek bizonyos tanulmányi kedvezményeket biztosítani (vizsgákra való szabadságolás, szolgálati idő beszámítása stb.), de a kar mindvégig következetesen elutasította az orvosképzés idejének lerövidítését, amit a HM annyira szorgalmazott. 1917 végén, miután Oroszország kidőlt a küzdelemből, már azt is megtehették, hogy a két-három éve frontszolgálatot teljesítő hallgatókat az egyetem székhelyére vezényeljék tanulmányaik folytatása céljából. 1917/18. I. félévére már 398 katona medikus iratkozott be, köztük 27 hadirokkant. Számuk a háború végére ugrásszerűen megnőtt.

¹⁰ Uo., 740.

A kínzó orvoshiány mindvégig fennállt, amihez a gazdaság kimerülésével gyógyszer- és kötszerhiány is társult. A kezdeti idők lelkesedésének szertefoszlása után az új beiratkozók egyre inkább menedéket kerestek az orvosi tanulmányokban, amivel hatásosan lehetett elodázní a katonai behívást. A háború végén a tömeges leszerelés, illetve a hadifoglyok fokozatos hazatérése az Orvoskart újabb megpróbáltatások elé állította. A kar a háborúban elesett hősi halottainak 1926-ban állított emléktáblát a kari főépületben. Ekkor egy magántanárt, három tanársegédet, 45 orvostanhallgatót és 1 gyógyszerészhallgatót tartottak nyilván az áldozatok között.¹¹

Zűrzavaros évek – forradalom, kommün, Trianon

Az elveszített háború teljesen kimerítette az országot, a társadalom békevágyából táplálkozó ösztirózsás forradalom pedig csak politikai zűrzavarral tetézte a korábban soha nem tapasztalt gazdasági összeomlást. Sem államfő, sem törvényhozó hatalom nem létezett, az országban román, délszláv és francia gyarmati csapatok állomásoztak. A néhány hónappal később államcsínnyel hatalomra jutó kommunisták diktatúrája sem hozott megoldást.

A budapesti tudományegyetem életét is minden korábbinál jobban felforgatták az 1918-as forradalom és a Tanácsköztársaság eseményei. Az addig nem tapasztalt voluntarista állami politika törvényszerű módon ellenállást váltott ki az egyetemből. A szociáldemokrata Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter 1919. február 4-én egyszerűen felfüggesztette az egyetemi autonómiát, és Jászi Oszkárt kormánybiztosként nevezte ki az egyetemi ügyek vitelére. Őt a kommunisták hatalomátvétele után Dienes Pál váltotta fel politikai megbízottként. Nemcsak a tanárok kinevezése, de a tanszékalapítások is (pl. a Pszichoanalízis Tanszéke) az Orvoskar megkérdése nélkül történtek.

Ilyen előzmények ismeretében nem meglepő, ha a Tanácsköztársaság leverése után az orvoskariak igyekeztek visszaállítani a korábbi állapotokat, amire egyébként törvény is kötelezte őket. Igazolási eljárások indultak az oktatók és a hallgatóság forradalom alatti magatartását vizsgáló, melyek bizonyos esetekben állásvesztéssel, a hallgatóknál kizárással végződtek. Az 1919. augusztus 4. és november 14. között tartó román megszállás és fosztogatás, a karhatalmi alakulatok jelenléte, valamint a szénhiány, az épületekben, műszerekben és laboratóriumokban esett károk miatt az 1919/20. tanévet csak 1920 márciusában nyitották meg.

E zavaros időszakban a budapesti orvoskar, de tágabb értelemben az orvostársadalom is többirányú nyomásnak volt kitéve. A csehszlovák és román csapatok bevonulásakor elmenekült pozsonyi és kolozsvári egyetemek néhány évre a fővárosban szálltak meg, mielőtt Pécs és Szeged befogadta volna őket.¹² Gondoskodni kellett elszálláso-

¹¹ Uo., 759.

¹² Az 1921. évi XXV. tc. rendelkezett a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Szegedre és a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre történő elhelyezéséről. A kérdéstről bővebben ír Kiss József Mihály, „Párhuzamos utak. A kolozsvári és pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez”, in

lásukról, illetve működésük beindításáról, ami rendezett körülmények között is igen összetett feladat lett volna. Amíg mindez valahogy elrendeződött, hallgatóik igyekeztek a budapesti egyetemre iratkozni. A menekült keresztény hallgatók aránya a budapesti orvoskaron a 20-as évek elején csaknem elérte a 40%-ot.¹³ Tetézte a nehézségeket a hadseregből leszerelő, illetve a hadifogságból hazatérő orvostanhallgatók tömege, akik folytatni kívánták a háború miatt félbeszakított tanulmányaikat. Az utolsó békeévhez viszonyítva több mint kétszer annyi medikus (6526 fő) kívánta folytatni félbehagyott tanulmányait. Ilyen létszámú hallgatótságot nemhogy oktatni, de befogadni is képtelenség volt, ami egyszerűen lehetetlenné tette a munkát.

Eközben az elcsatolt területekről kisebb népvándorlás indult a maradék „csonka Magyarország”, elsősorban Budapest felé. Főként az állami szolgálatban álló értelmiség (köztisztviselők, orvosok, tanárok stb.) kényszerült elvándorlásra, részben mert hivatása nyelvhez kötött, részben mert az újonnan berendezkedő idegen államtól aligha remélhetett alkalmazást. Az orvosi szakma területén mutatkozott a legnagyobb túlkínálat, főleg Budapesten, így a kenyérharc itt különösen éles formákat öltött. A hirtelen kétharmadával csökkent Magyarországon csaknem ugyanannyi orvos működött, mint a korábbi területen. Eloszlásuk már azelőtt is egyenetlen volt. Míg vidéken sok helyütt orvoshiánnyal küszködtek, addig a nagyvárosokban, főleg Budapesten túlkínálat mutatkozott.

E körülmények hatására valamilyen módon csökkenteni kellett az orvosi túltermelést és megoldást találni a többszörösére duzzadt hallgatótságot kezelésére, aminek legalcalmasabb eszköze az egyetemi felvételek korlátozása volt. Mindezek együtt vezettek az 1920. évi XXV. törvény, közkeletűbben a numerus clausus megszületéséhez. A numerus clausus, vagyis a felvételi keretszám kezdeményezése a budapesti orvoskarról, illetve a hallgatótságtól indult ki. Első megfogalmazói Bókay Árpád, Bársony János és Hoór Károly professzorok voltak. Az eredeti javaslatban, a későbbi törvényszövegben megtalálható, nemzetiségekre és népfajokra vonatkozó korlátozások még egyáltalán nem szerepeltek. Egyrészt a nők számát kívánták korlátozni addig, amíg a leszerelő férfiak okozta hullám levonul, másrészt – a forradalmak tapasztalataira hivatkozva – távol tartani a pályától azokat, akik „*anyagilag vagy neveltetésük folytán*” felkészületlenek. Ugyanakkor ösztöndíjakkal segíteni a pályára a tehetséges, jó előmenetelű, de szegény sorsú jelentkezőket. Az első szigorlatot pedig komoly rostavizsgává kívánták alakítani, ahol az alkalmatlanokat végképp ki lehetne szűrni.¹⁴

Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX–XX. századi történetéből (Budapest: ELTE, 1991), 123–161.

¹³ Az adatot közli HEGEDŰS Katalin, „Egyszintenciális harcok a medikusok körében az I. világháború után”, *Orvosi Hetilap*, 131, 10. sz. (1990): 532–534. A budapesti orvosok háború utáni helyzetének részletes elemzését adja MELLY József, *A budapesti orvosok szociális és gazdasági viszonyai*, Statisztikai Közlemények 65/3 (Budapest: Statisztikai Hivatal, 1932).

¹⁴ Semmelweis Egyetem Levéltára (továbbiakban: SE Lt.) 1/a Kari tanácsülési jegyzőkönyvek 44. köt. 1918/19. 917. Az ekkor javasolt felvételi keret 400 fő volt (az I. évfolyamra), ami meghaladta a háború előtti szintet. A „*numerus clausus*” témája jelentős irodalommal bír, elég utalni Ladányi Andor vagy N. Szegvári Katalin munkáira.

1921. április 14-én került sor az egyetem nevének megváltoztatására, amikor az intézmény felvette alapítója, Pázmány Péter esztergomi érsek nevét, ezzel is hangsúlyozva az egyetem katolikus kötődését.

A trianoni békefeltételek szigorú megszorításai miatt Magyarország csak igen korlátozott fegyveres erőt tarthatott fenn. Ez a rendelkezés hazánk kiszolgáltatottságát volt hivatva fenntartani, ugyanakkor – még e gazdaságilag erősen megnyomorított helyzetben is – költségvetési forrásokat szabadított fel más célokra. Korántsem volt azonban magától értetődő, hogy e források a kultúra és az oktatás fejlesztésére legyenek fordítva. Ehhez gr. Klebelsberg Kunó kivételes tehetségére és befolyására volt szükség, aki 1922 és 1931 között állt a kultusztárca élén. A budapesti tudományegyetem bizonyos joggal érezhette magát mostohagyereknek ebben az időszakban, hiszen a nagyon is koncepciózus Klebelsberg érthető módon az éppen akkor megtelepülő és kiépülő vidéki egyetemek fejlesztését támogatta. Bizonyos politikai megfontolások is Budapest „mellőzésére” késztették a kormányzatot. A forradalmak során „vörös rongyokba” öltözött főváros „szellemi proletariátusának” kikapcsolása mellett a kulturális decentralizáció szempontja is szerepet játszott. Klebelsberg joggal vélte úgy, hogy tudományos verseny is csak több tudományos központ között alakulhat ki, nem beszélve a vidéken kiépülő klinikák szerepéről a térség egészségügyi ellátásában.¹⁵ A mindig távlatokba tekintő miniszter az adott régió tudományos kutatását és tervszerű fejlesztését is célul tűzte a vidéki egyetemek elé. De említhetnénk a területvesztés következtében fellépő súlyos aránytalanságot is. Budapest egy eredetileg háromszor akkora ország központjaként fejlődött naggyá, így az összeszűkült trianoni határok közt már akkor vízfejnek tűnhettek, pedig a maihoz képest még lényegesen kisebb területen feküdt. Mindezek együtt a vidéki városok fejlesztését indokolták.

Egyetemi jubileum és leépítések

Az 1929-es gazdasági válság okozta megszorítások általában az egész felsőoktatást, így a budapesti Orvoskart is érintették. A leépítéseket a kar minden tiltakozása és érvelése ellenére végrehajtották. Ezt, ahol lehetett, igyekeztek összekapcsolni az éppen esedékes nyugdíjazásokkal. Így tették ezt a Fülészeti Tanszék esetében, kihasználva tanára, Krepuska Géza nyugalomba vonulását. Még 1929-ben szüntették meg a IV. sz. Belgyógyászati Klinikát, melyre Bálint Rezső, az I. sz. Belklinika professzorának korai halála adott alkalmat. Az ő helyét vette át Herzog Ferenc, az így megürült negyedik párhuzamos tanszéket pedig felszámolták.

Az 1935-ös egyetemi jubileummal egy időben véget ért a felsőoktatás restriktív időszak. Az intézmények keretei az 1934/35. és 1938/39. tanévek közötti időszakban

¹⁵ LADÁNYI Andor, *A magyar felsőoktatás a 20. században* (Budapest: Akadémiai, 1999), 46.

23%-kal nőttek, bár még 20%-kal így is elmaradtak az 1923/24. tanévi mögött.¹⁶ 1935-ben a jubileum költségeire való tekintettel a keretek több mint 80%-a a budapesti egyetemnek jutott. Ezzel együtt az orvoskaron tovább folytatódott a korábban megindított leépítés. A segédszemélyzet esetében ez csaknem 11%-ot tett ki, ami élénk tiltakozást váltott ki a karból, mivel a korábbi elbocsátásokkal együtt ez már a működőképességet is veszélyeztette.

A további megtakarítások érdekében a tanszékek száma is csökkent. Eszerint a tanszékek vonatkozásában az 1931/32. évi 29 helyett az állami költségvetés 1936/37-ben 25-tel számolt. Ezt továbbra is az esedékes professzori nyugdíjazásokkal igyekeztek összekapcsolni. Így szüntették meg a már két éve üresen álló I. sz. Kórbonctani Tanszéket, valamint az 1936. július 1-jével nyugdíjba vonuló Korányi Sándor és Grósz Emil tanszékeit, a III. sz. Belgyógyászati Klinikát és az I. sz. Szemészeti Klinikát.

A nagy átrendezésben lehetőség nyílt, hogy az ún. „kis klinikai tárgyak”, a Szent Rókus Kórházban elszállásolt, de saját felszereléssel szinte nem is rendelkező urológiai és orr-gégegyógyászati tanszékek is beköltözzenek az egyetem területére. Előbbi az I. sz. Belgyógyászati Klinika B pavilonjába, utóbbi a II. sz. Szemklinikára megürült helyére került. Itt lehetőség nyílt a fülészeti betegek elhelyezésére is.¹⁷

A jelentős elvonások mellett apróbb fejlesztésekre is sor került. 1930 decemberében állt fel a Diaetetikai Intézet Soós Aladár magántanár vezetésével. Gyarapodásnak tekinthető a Stefánia Szegény Gyermekkorház csatolása is, amit 1922-ben az állam bérbe vett az egyetem számára a pénzügyi nehézségekkel küzdő, hasonló nevű egyesülettől. 1939-ben a feloszló egyesület az egyetemre hagyta vagyonát, aminek az átvétele 1942-ben valósult meg.

Tanszékek, tanári kar

A dualista korszakhoz képest sokkal kevesebb új tanszék jött létre a két háború között, aminek oka részben a forráshiány, részben a karnak már említett jó kiépítettsége volt. Korszakunkban az alábbi tanszékeket hozták létre: Pszichoanalitikai tanszék – Ferenczi Sándor (1919). A pszichoanalitika oktatását a budapesti Orvoskaron a hallgatók kezdeményezték 1919 januárjában, de csak a Tanácsköztársaság idején kormányzati beavatkozással jött létre a tanszék. Ez a körülmény egyben további sorsát is megpecsételte. Ezen kívül összesen csak négy tanszék létesült a korszakban.

¹⁶ Uo., 66.

¹⁷ A Fülészeti Tanszék még 1932. július 30-án megszűnt, azóta ezt a feladatot is az Orr-gégegyógyászati Klinika látta el. Ezzel a világon utolsóként Magyarországon egyesült e két szakma, amit egyébként már Klebelsberg szorgalmazott külföldi példák alapján. 1936-tól használták az Orr-fül-gégeklinika elnevezést.

Az Orvoskaron a két háború között is nemzetközileg elismert iskolák működtek. Így pl. Korányi Sándoré, aki az apja által alapított iskolát fejlesztette tovább. Eredményei közül kiemelkedik a vese funkcionális vizsgálati módszereinek kidolgozása és a tuberculosis visszaszorítása. Tanítványai közül akadémikusok és tanszékvezetők sora került ki: pl. Rusznyák István, aki 1949-től bő két évtizeden keresztül volt az MTA elnöke, Hetényi Géza, vagy Haynal Imre, a II. sz. Belklinika későbbi legendás igazgatója. Jelentősek voltak Krompecher Ödön rákkutatásai. Legkiemelkedőbb eredménye az általa „basalsejtes ráknak”, mai nevén *basaliomának* nevezett új típusú daganat felismerése, és a bőrrákok egyéb típusaitól való elkülönítése volt. Szakmai fejlődésének csúcspontját az 1903-as év jelentette: Jénában megjelent főműve, a *Der Basalzellenkrebs* (A basalsejtes rák) c. kötet. A *carcinoma basocellulare* pontos hisztogenetikai definiálása világirodalmi adattá vált, amit Krompecher-daganatnak neveznek. Ezért 1926-ban az MTA neki ítélte az évi nagyjutalmát.

Liebermann Leó módszereket dolgozott ki élelmiszerek tápanyagtartalmának, szennyeződéseinek meghatározására, ugyanakkor a magyar borvizsgálat egyik úttörőjévé vált. Jelentősek embryochemiai, nukleinek, komplementerek, enzimek, továbbá fehérjékre, a guajakol-próbára, kataláz-reakcióra vonatkozó kutatásai. Elméletet állított fel az immunitásról. A róla elnevezett vegyi reakció jelenleg is használatos.

Schaffer Károly számos, nemzetközileg is elismert morfológiai témájú kutatást végzett, ezek mellett a Laufenauer Károly kezdeményezte hazai neuro-hisztológiai iskola igazi megteremtőjeként tartják számon.

Kórbonctanban Buday Kálmán nevéhez fűződik a rákstatistika bevezetése. Jelentős kutatásokat végzett az *osteogenesis imperfecta*, a szájüreg és tüdő üszkös gyulladása, a *lymphogranulomatosis* és a tuberkulózis kórbonctana terén. Leírta a sebfertőzés egyik róla elnevezett kórokozó baktériumát (*Eubacterium budayi*).

Mikrobiológiában Preisz Hugó összehasonlító vizsgálat tárgyává tette az emberi és állati tuberkulózisok kórokozóit. Ez irányú munkásságának legjelentősebb eredményei a lépfene-baktériumok fertőzőképessége és a baktériumok védelmi rendszerét képező poli-D glutaminsav-tok termelődése közötti összefüggés felismerése, valamint a bakteriofágia, a baktérium pusztulását előidéző baktériumvírusok kimutatása és leírása volt. Hári Pál a biokémia egyik hazai megalapozója és iskolateremtő tanára volt. Életében Farkas Géza foglalkozott a vér szén-dioxid kötésével, az osmotikus hatással, a paraszimpatikus működéssel és a vese működésével. Biológiában Huzella Tivadar sejtenyésztésre, a sejtközi állomány biológiájára és a rostképződésre vonatkozó kutatásai és felfedezései jelentősek. Gödön berendezett kutatóállomásán Max Planck is megfordult.

A klinikai orvostudományok terén a gyermekgyógyászat Bókay János neve említendő, valamint az utódjaként és egykori tanítványaként érkező, fiatalon elhunyt Heim Pálé, aki létrehozta a „Heim-nővéreket” kibocsátó gyermekápolónői iskolát, bár budapesti munkássága sajnos csak rövid néhány hónapra korlátozódott. Bálint Rezső egy ritka neurológiai betegség, a róla elnevezett Bálint-szindróma leírója volt. Az iskolateremtő sebész Verebélly Tibor munkássága főként az ér- és idegsebészet terén volt jelentős, de

számos más területet is érintett (harctéri vagy sportsérülések). Szemészetben a korábbi fejezetben már említett Grósz Emil és Blaskovics László voltak szakterületük kiemelkedő egyéniségei.

Hallgatóság, tanulmányi rendszer

1921-ben szerte az egyetemeken többnyire frontot megjáró hallgatókból és oktatókból ún. bajtársi egyesületek alakultak, melyek karonként más-más néven, de hasonló szellemben működtek. Egyetemi szinten a Turul Szövetség foglalta keretbe őket. Az orvoskarit Csaba királyfiról nevezték el. A jogászoké Werbőczy, a bölcsészeké Árpád, a gyógyszerészeké Rákóczi nevét viselte. Az 1924/25. tanévben 693 taggal a Csaba volt a legnépesebb, majd a végzett gyógyszerészeket is befogadó Rákóczi (628 tag), a 471 fős Werbőczy, végül a mindössze 170 tagot számláló Árpád következett.¹⁸ E hivatásrendi szervezet alapszabályában is megfogalmazott célja szerint a

„budapesti egyetem orvoskarának magyar ifjúságát, a közülük kikerülő orvosokat, valamint az orvoskar tanársegédeit, tanárait az egész életre kiható és kiterjedő olyan szervezetben egyesíti, mely a választott hivatás kifogástalan betöltéséhez szükséges...”¹⁹

Ezek az egyesületek azonban főszerepet vittek az egyetemen, így az orvoskaron is elhanyagozódó erőszakos cselekményekben, melyek az ún. „zsidóverésekben” csúcspontot értek el. A Csaba Bajtársi Egyesület gyorsan meggyökeresedett a budapesti orvoskaron, patrónusai között neves tanárokat is (pl. Kenyeres Balázs, Bakay Lajos) találunk. Vezérkara összefonódott az erősen jobboldali beállítottságú MONE-éval.²⁰ A korlátozások és az egyetemeken előforduló kilengések hatására a zsidó származású hallgatók aránya a korábbi 50% körüliről²¹ mintegy a tizedére zuhant vissza. 1928-ban került sor a „numerus clausus” enyhítésére az 1928. évi XIV. törvényben, amelyből már kihagyták a „népfaj” és „nemzetiség” fogalmakat. A zsidó származású hallgatók aránya országosan az 1928/29. évi 9,4%-ról három év alatt 14,1%-ra emelkedett.²²

A már említett bajtársi egyesületeken túl számos más, sokszor jóval régebbi keletű diákszerveződés is működött az egyetemen, részben szakmai, de többnyire vallásfelekezeti alapon. Így az 1921-ben alakult *Foederatio Americana*, a katolikus Magyar

¹⁸ Az adatokat közli PÖLÖSKÉI Ferenc, „A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem 1919–1944”, in *Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*, szerk. SZÖGI László (Budapest: ELTE, 2003), 289.

¹⁹ GYÖRY, *Az Orvostudományi...*, 758.

²⁰ MONE – Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete.

²¹ Hegedűs Katalin idézett tanulmányában 51,9%-ot említ 1919 tavaszán a budapesti orvoskaron.

²² LADÁNYI, *A magyar felsőoktatás...*, 53.

Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetsége, mely a szokásos érdekképviseleten és a tagok segélyezésén túl a gyakorlati katolicizmusra nevelést is feladatának tekintette. Szintén katolikus keretszervezet volt az Országos Katolikus Főiskolai Diákszövetség. Ide tartozott a Szent Imre Kör, a Regnum Marianum, az Egyetemi Mária Kongregáció stb. Régebbi keletű keretszervezet volt a MEFHOSZ, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége, külön részleggel a határon túlról érkezett diákok számára. Felekezeti alapon szerveződött 1919-ben a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete és a Magyar Protestáns Diákszövetség (1922). Ezek egy része, mint pl. az *Americana*, saját menzát működtetett, de fenntartottak ilyeneket a protestáns internátusok és más kollégiumok is. A *Mensa Academica* közvetlenül az egyetem rektorához tartozott. Az egyetemi kollégiumok közül megemlítendő az Eötvös Kollégium, a főleg katolikusokat befogadó Szent Imre Kollégium, illetve az 1922-ben megnyílt Horthy Miklós Kollégium. Ez utóbbi a Budaörsi úti laktanyában kapott helyet, ennek megfelelően spártai körülmények jellemezték.²³ A segélyszervezetekhez sorolható az OMDA, az Országos Magyar Diáknymorenyhító Akció, ami ugyancsak foglalkozott ingyen, de legalábbis kedvezményes étkeztetéssel. Emellett a dualizmus óta működtek az egyes karokon segélyszervezetek. E sokszínű paletta ellenére elmondható, hogy a vidéki egyetemeken általában mégis jobb volt a diákok szociális ellátása.

A korábban már említett hallgatói dömping miatt az Orvoskar igyekezett gátat vetni a nők felvételének, és ennek érdekében még nyílt konfliktusokat is felvállalt gr. Klebelsberg Kuno kultuszminiszterrel.

A leépítések törvényszerűen együtt jártak a hallgatói létszám apasztásával. A sokat hangoztatott értelmiségi „*túlprodukciónak*” elkerülésére 33%-kal leszállították a felvehető hallgatók számát a „*numerus clausus*” hatálya alá eső intézményekben. A budapesti Orvostudományi Karon a hallgatói létszámcúcsot jelentő 1920/21-es tanév 3379 beiratkozájával szemben 1935/36-ban csak 927 (964/935) fő a teljes létszám.²⁴ Az évtized végén 800-820 körüli a beiratkozók száma. Sor került a nők felvételének korlátozására is. Az orvosi karokon 30%-ban, a gyógyszerési tanfolyamokon 50%-ban maximálták a keretet, bár a korábbi tényleges arányok még ezt sem érték el.

A VKM a 20-as években megkezdte a tanulmányi rendszer korszerűsítését. 1922. szeptember 5-én az orvoskarokon új szigorlati rendet léptettek érvénybe. Ez a tanulmányi időt már 6 évben szabta meg a korábbi öttel szemben. A korábbi háromról négyre emelte a szigorlatok számát, igaz eltörölte az elővizsgálatokat és előszigorlatokat. A hallgatók tíz félév teljesítése és az első szigorlat letétele után kaptak végbizonyítványt. Az utolsó tanév már a kórházi/klinikai gyakorlatok és a további szigorlatok jegyében telt.

²³ A szervezetek jó áttekintését adja Magyary Zoltán 1929-ben, a VKM számára készült Emlékiratában. Idézi PÖLÖSKEI F., „A Budapesti Királyi...”, 291.

²⁴ Vö. *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–1985*, szerk. SINKOVICS István (Budapest: ELTE, 1985), 386.

Az orvosképzés gyakorlatibbá tétele régóta visszatérő problémának számított, már a szigorlati rend 1922-es átalakítása is ezt célozta. Ezt volt hivatva erősíteni az ún. famulusi intézmény meghonosítása, amit először 1916-ban vetett fel Nékám Lajos professzor. Ezt a javaslatot ismételte meg Balogh Ernő 1933 áprilisában, berlini tapasztalatokra hivatkozva. Lényege, hogy a nyári szünetekben az első szigorlaton túl lévő, kórházi gyakorlatra jogosult hallgatók számára gyakorlati lehetőséget biztosítsanak részben a klinikákon, de hangsúlyosabban az ország különböző közkórházaiban. A felterjesztés után hosszas egyeztetés indult a VKM és a BM között, hiszen a közkórházak a belügyminiszter hatáskörébe tartoztak. Végül 1935 nyarán nem hivatalos formában megkezdtek a gyakorlatokat. Már az 1935-ös első tapasztalatok igen kedvezőnek bizonyultak. A budapesti orvoskar korábban ugyan sok ösztöndíjalappal rendelkezett, ezek azonban a háború utáni inflációban elértéktelenedtek. A famulusi szolgálat hivatalossá tétele és a curriculumba való integrálása bekerült Balogh Ernő átfogó reformtervébe, melyet szélesebb körben az Országos Felsőoktatási Kongresszuson tárgyaltak 1936-ban. Magán a kongresszuson igen részletes és átfogó reformjavaslatok születtek az orvosképzés vonatkozásában is, de a gyakorlatba igen kevés került át ezek közül. Végül is 1942 végén vezették be a famulusi szolgálatot (10 hónap terjedelemben), meghatározták a szigorlatok időpontjait, valamint megszüntették az I. szigorlat két részre bontását.

A gyógyszerészképzés szükséges reformjához Mozsonyi Sándor, a budapesti orvoskar Gyógyszerészeti Intézetének igazgatója készített elaborátumot, melyet az 1936-os Felsőoktatási Kongresszuson ismertetett. Szakmai körök,²⁵ illetve a gyógyszerészképzést folytató budapesti és szegedi karok már a 20-as évektől sürgették a képzési rend átalakítását. A kongresszust megelőzően a Felsőoktatási Egyesület illetékes szakosztálya minden érdekelt bevonásával 1936. január 10-én foglalkozott a kérdéssel, megállapodva abban, hogy a képzés idejét nyolc szemeszterre kell emelni. Mozsonyi tervezetével kapcsolatban már ekkor sikerült közös álláspontot kialakítani, így magán a kongresszuson teljes volt az egyetértés. A tervezet az érettségit követően négy év egyetemi tanulmányokat írt elő, melyek első két évében a bölcsészkaron állattant, ásványtant, fizikát, kémiát és növénytant kellett hallgatni, majd az orvoskaron tölteni két évet gyógyszerészet, gyógyszerismeret, gyógyszerészi kémia, közegészségtan, gyógyszerteran, gyógyszerészi közigazgatás, kereskedelmi és közgazdasági ismeretek, agrokémia és agrobiológia tanulmányozásával. Mindezt egy év gyógyszerterai gyakorlat egészítette ki a gyógyszerészi oklevél megszerzéséhez. Gyógyszerteran vezetéséhez még egy év gyakorlat és approbációs vizsga volt szükséges. A reformot végül 1940-ben vezették be. Az eredeti javaslatához képest lényeges változás csak annyi volt, hogy az első egyetemi év után egy év gyógyszerészképzés helyett a gyógyszerészképzés iktattak közbe.

²⁵ A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság, a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület, a Budapesti Gyógyszerész Testület és az Okleveles Gyógyszerészek Országos Egyesülete.

A II. világháború

Magyarország 1941-ben lépett be a háborúba. A kezdeti években az anyagi nehézségeken túl az oktatók és a tanszéki segédszemélyzet tizedelő katonai behívások, a levénteoktatás szigorítása okozott fennakadásokat a működésben. Az 1944 tavaszától rendszeressé váló bombázások miatt az óvóhelyeken teljesített orvosi ügyeletek ellátására légoltalmi behívások növelték tovább a személyzet lekötöttségét. A képzést különböző rendelkezésekkel (pótfélévek szervezése, szigorlatoztatás felgyorsítása, halasztások megtiltása) igyekeztek felgyorsítani, elsősorban a hiányzó zsidó orvosok pótlása érdekében. 1944 őszére a mindennapi munkához szükséges anyagok és felszerelések beszerzése egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A növekvő áruhiány miatt a termelők csak végső esetben adtak el pénzért, kialakult a cserekereskedelem. Ennek érdekében a karokon beszerző bizottságokat állítottak fel, először a bölcsészeknél, majd a kedvező tapasztalatokon felbuzdulva az Orvoskaron is.²⁶

Budapest várható ostromára tekintettel a honvédelmi miniszter még 1944 áprilisában intézkedett a klinikák kiürítéséről is. Az áprilisban megindult szövetséges bombatámadások hatására menekítési tervet dolgoztak ki, melyben fontos szerepet kapott a bujádi egyetemi birtok is. Az Üllői úti külső klinikai telepen cső-óvóhelyet építettek,²⁷ az egyetemi kertekben kutakat fúrtak és az élelmezéshez teheneket vásároltak. A nyilasok októberi hatalomátvétele után a kormányzat az egész egyetemet Németországba akarta menekíteni. Ezzel szemben az egyetemi tanács úgy határozott, hogy az egyetem Budapesten marad egy esetleges ellenséges megszállás idején is. Így az előre eltervezett Budára, illetve vidékre település is csak részben történt meg, a professzorok ellenállása és a nyilvánvaló szállítási problémák miatt.

1944. október 25-én a 9700/1944. sz. VKM-rendelet intézkedett az iskolai oktatás ideiglenes szüneteltetéséről a hadiesemények miatt, kivéve a mérnök,²⁸ orvos, állatorvos és gyógyszerészhallgatók két utolsó évfolyamát. Nekik rövidített rend szerint kellett befejezni tanulmányaikat. A rendelet utalt arra, hogy a tanfolyamokat az országhatárokon kívül is meg lehet tartani. A nyilas kormányzat eltökélt szándéka volt, hogy ezen szakok hallgatóit, akiket a háború folytatása szempontjából fontosnak ítélték, Németországba menekítse.²⁹ Első lépésként a fővárosi intézmények kiszállítását szervezték meg. A férfhallgatókat SAS behívóval katonai szolgálatra hívták be, ugyanígy a kíséretükre kiszemelt oktatókat. A női hallgatók behívója honvédelmi munkára szólt. Az elmara-dók katonaszökevénynek minősültek, és ennek megfelelő elbánással fenyegették meg

²⁶ SE Lt. 1/a Kari tanácsulési jegyzőkönyvek, 73. kötet, 1944/45. 20.

²⁷ Uo., 72. kötet, 1943/44. 385.

²⁸ A mérnökhallgatók közül a gépész-, építés-, vegyész- és általános mérnökök jöttek szóba.

²⁹ A kitelepítésről egy magyar-német megállapodás alapján a 17.120.sz.M.1.b.–1944.sz. HM-rendelet intézkedett.

őket. A tervek összesen 2528 fő kiszállításával számoltak.³⁰ A pesti orvoskar klinikáiról és intézeteiből 28 fő beosztott szakszemélyzet és körülbelül 600 orvos- és gyógyszerészhallgató távozott így külföldre. Rájuk hosszú és véres kálvária várt és csak jóval a háború után, komoly nehézségek árán a kar, illetve az egyetem közbenjárására tudtak hazatérni amerikai útlevéllel. Itthon azonban újabb megaláztatásoknak voltak kitéve az időközben baloldali dominanciájúvá vált politikacsinálók részéről.

Budapest 50 napos kemény ostromát a várossal együtt az egyetem is megsínylette. A klinikák és az intézetek a harcok alatt is működtek, forgalmuk erősen megnövekedett. Gondot okozott, hogy Pest elvágásával a személyzet egy része Budán, illetve vidéken rekedt. Mivel a kar épületeinek túlnyomó része a benyomuló ostromlók egyik fő csapásirányán, vagyis az Üllői úton helyezkedett el, igen jelentősek voltak az épületekben és a felszerelésekben esett károk. Egy, a háború után végzett felmérés szerint a pusztulás elérte a 13 millió aranypengő értéket, 1938-as árfolyamon számolva. Az egyetemi épületekben esett üvegtörés arányában 100%-os volt. Ebből és az egyébként még évekig fennálló fűtőanyag hiányából eredt a vízrendszerek szétfagyása a különlegesen kemény télen. A harci cselekmények tisztítását tovább tetézte a városszerte elharapódzó fosztogatás. A közbiztonság helyreállítása még jóval a front elvonulása után is váratott magára. A megszálló Vörös Hadsereg katonai kórház céljára kisajátította a viszonylag épességben maradt I. sz. Sebészeti Klinika épületét. A klinika ez idő alatt a szomszédos II. sz. Nőgyógyászati Klinika melléképületében működött mindössze 40 ágygal.³¹ Évekkel később az épületet ugyan visszaadták, de a felszerelést magukkal vitték.

A harcok elcsitultával a pincékből előmerészkedők elé borzalmas kép tárult. A rommá lőtt, kiéheztetett városban az élet, így az egyetemi élet elemi feltételei is hiányoztak. Az egyetem parkjai, udvarai átmeneti temetőkké változtak. Az ostrom az egyetemiek részéről is áldozatokat követelt. Nekik azonban már nem készült emlékmű, mint az I. világháború halottainak, mert lehetetlenné tette ezt a háború utáni „demokratikus”, szovjetbarát politikai fordulat.

³⁰ WALSA Róbert, „Az 1944 végén Németországba telepített »m. kir. Egyetemi Tanzászlóalj« keserű 125 napja”, *Orvosi Hetilap*, 32. sz. (1992): 2041.

³¹ *A Semmelweis Orvostudományi Egyetem klinikáinak és intézeteinek története (1945–1975)*, szerk. SZÉKELY Sándor (Budapest: Zrínyi, 1976), 72.